

we in de correspondentie vrijwel niets. Zijn optreden schijnt weinig tot de verbeelding te hebben gesproken;¹⁷ Roessingh duidde hem aan als 'de bedaarde Prins, aan wien toch zeker geen revolutionnaire opgewondenheid zal worden verweten'.¹⁸ Zijn interesse lag vooral op praktisch-theologisch terrein – niet het gebied waarvoor Bavinck naar Leiden getogen was. Van zijn kwaliteiten had Bavinck geen hoge dunk; bestudering van de 'inleiding op de Openbaring', met nogal wat onbeslistheden, deed hem tegenover Snouck verzuchten: 'Ik zal me maar troosten met de gedachte, dat het bij prof. Prins altijd goed is, iets niet te zeker te weten' (1 januari 1879; 48). In 1884 stuurde Bavinck aan zijn oude leermeester een exemplaar van zijn rede over La Saussaye. Prins reageerde hoffelijk, zelfs zeer waardevol, maar toch met een kritische noot met betrekking tot Bavincks principiële standpunt, tot zijn keuze voor een theologisch isolement, dat niet van 'sectarisme' zou zijn vrij te pleiten (Prins aan Bavinck, 2 oktober 1884, 124 nt. 1). Maar Bavinck schreef aan Snouck dat hij zich een vijand wist van 'valsch separatisme'. Zijn bedoeling was alleen dat 'Vermittlung' van twee heterogene beginselen en wereldbeschouwingen tot niets leiden kan: 'Mijne eigen persoonlijke ervaring na den studietijd in Leiden heeft me dat geleerd' (23 december 1884; 124).

Dat brengt als vanzelf tot de vraag wat zijn Leidse tijd in feite voor Bavinck betekend heeft. Dat het in vele opzichten een goede tijd voor hem was, is zonder meer duidelijk: theologisch en cultureel werd zijn horizon verbreed. Maar dat betekent tevens, dat oude zekerheden, hem in afgescheiden kring van huis uit meegegeven, werden losgewrikt. Terugziende op zijn Leidse tijd zou hij in zijn aantekeningen betreffende een lezing door hem gehouden op de Vergadering van Moderne Theologen van 1912 (ze werden door C. Augustijn opgediept uit het Archief-Bavinck) schrijven:

Ik vraag verlof weer over mijzelf te spreken. 't Is in zekeren zin waar: kerkelijke godsdienstige traditiën binden mij. Zoo kwam ik naar Akademie, werd leerling van Sch[olten] en Ku[enen]. Ernstige crisis natuurlijk. Maar wetenschappelijk voldeed mij Sch. niet en religieus K. niet. Ze ontnamen me iets wat ik niet missen kon. Steenen voor brood.

In Bavincks herinnering, waaraan de tijdsafstand misschien een nog

17. Aldus W. Otterspeer, *De wiekslag van hun geest*, Leiden 1992, 247.

18. K.H. Roessingh, 'De theologische opleiding van den predikant', *Verzamelde werken* II, Arnhem 1926, 407; vgl. zijn 'De Leidse theologische faculteit 1875-1925', eveneens in *VW* II, 393.